

Københavns kirkegårdsforhold

*Af Flemming Tschuriloff,
kirkegårdschef, hortonom og
Axel Andersen, overgartner, hortonom*

Indledning

Københavns kommune fik i november 1991 en henvendelse fra Lissabon kommune, hvori man bad om oplysninger om Københavns kirkegårdsforhold. Svaret blev oversat til engelsk. Flere, der har set dette svar, har udtrykt ønske om, at det blev udsendt i en dansk version. Dette er baggrunden for dette arbejde, der er ajourført og udvidet en del med nyere og længere statistik, både i tabel- og i diagramform. Mange af spørgsmålene i forespørgslen kan anes i afsnittenes overskrifter. Her gengives et uddrag, idet der henvises til VORE KIRKEGÅRDE Årsskrift 1987: Assistens kirkegårds mindesmærker, der fortæller om de tiltag, som blev gjort til forberedelsen for Assistens fortsættelse.

Kort om København

København, Danmarks hovedstad, er beliggende østligst på Sjælland, altså placeret i landets ene side.

Befolkningstallet har jævnfør tabellen været stigende indtil 1950, til 768.000 for derefter at falde til 464.773 i 1990. Forde-

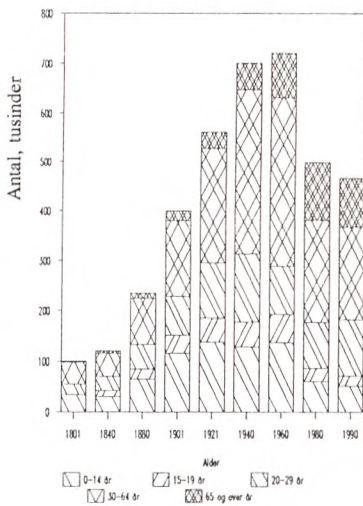
Folketællinger 1769-1990							
1769	80.000	1860	155.143	1921	561.344	1960	721.381
1787	90.032	1870	181.291	1925	587.150	1965	679.072
1801	100.975	1880	234.850	1930	617.069	1970	636.718
1834	119.292	1890	312.839	1935	666.269	1975	562.405
1840	120.819	1901	378.235	1940	700.463	1980	498.850
1845	126.787	1906	426.540	1945	731.707	1985	478.615
1850	129.695	1911	462.161	1950	758.105	1989	467.850
1855	143.591	1916	506.390	1955	753.361	1990	464.773

Fra Københavns statistiske årbog 1970-1991.

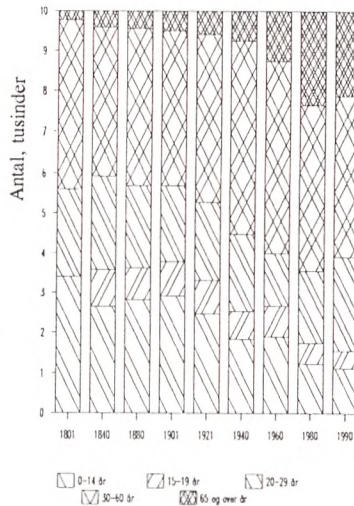
lingen på alder og køn er ganske særlig i forhold til landet som helhed. Specielt er der overvægt af 20-30 årige, som skyldes unges uddannelse på stadens læreanstalter. De forlader byen igen efter studiets afslutning. Men byens tiltrækningskraft på marginale eksistenser er også betydelig i denne aldersgruppe.

Aldersfordelingen fremgår af diagram:

Faktisk befolkning

Relativ pr. 10.000 indbyggere

Aldersfordelingen for Københavns befolkning 1801-1990.

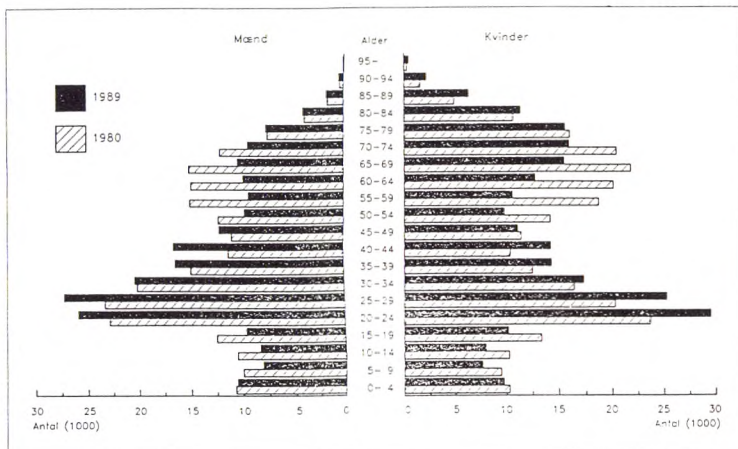
Kilde: Københavns statistiske årbog, 1990; Statistisk tiårsoversigt 1990.

Graferne for Københavns og hele landets befolkning viser tydelig den skæve aldersfordeling og ganske interessant er det at sammenligne med Europa, Afrika og den helt gamle fra Danmark 1787.

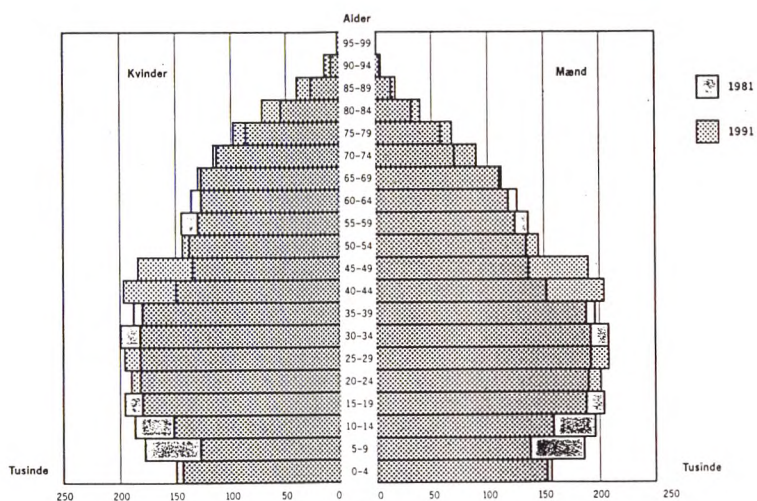
Københavns kommune er kun den del af det, der i daglig tale kaldes København.

Kommunen omgives af en række kommuner d.v.s. nord, vest og syd for, som er bymæssigt bebygget. Disse kommuners udvikling har især fundet sted siden 1950 og det forklarer indbyggertallets fald i København siden 1950, hvor den unge generation flyttede til disse kommuners nybyggerier. Ligele-

Københavns befolkning fordelt efter køn og alder pr. 1. januar.

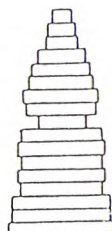

Befolkningens aldersfordeling for henholdsvis kvinder og mænd. Absolutte tal.

Aldersgruppe

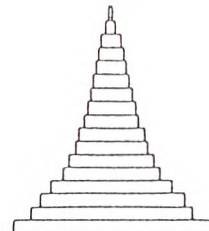
80 PLUS
75-79
70-74
65-69
60-64
55-59
50-54
45-49
40-44
35-39
30-34
25-29
20-24
15-19
10-14
5-9
0-4

Europa 1971

Danmark 1787

Afrika 1971

Kilde: Materiale i statistisk kontor.

des er det forklaringen på det store overtal af befolkning i aldersklassen 65-årige og derover, som København har i disse år. Noget der påvirker antal bisættelser.

Begravelsesvæsen og kirkegårde

Begravelser udføres dels af Københavns kommune og dels af ganske få sognekirker ud af et stort antal. Det er i de fleste danske byer og landkommuner de kirkelige myndigheder, der forestår begravelsesvæsenet. I nogle få af de større byer er det en kommunal opgave.

Københavns kommunes kirkegårdsafdeling under Stadsingeniørens direktorat København¹⁾ har 5 kirkegårde:

Assistens kirkegård, anlagt 1760	20 ha
Vestre kirkegård, anlagt 1870	54 ha
Bispebjerg kirkegård, anlagt 1903	49 ha
Brønshøj kirkegård, middelalderlig, sognet indlemmet 1903	3 ha
Sundby kirkegård, anlagt 1872, sognet indlemmet 1903	10 ha
Katolsk Vestre kirkegård bestyres af Københavns begravelsesvæsen, anlagt 1887	1 ha

3 kirkesogne: Garnisons, Holmens og Vor Frelzers har deres egen kirkegård, som de selv bestyrer:

Garnisons kirkegård, anlagt 1664	5,0 ha
Holmens kirkegård, anlagt 1666	5,5 ha
Vor Frelzers kirkegård, anlagt 1790	1,7 ha

Endvidere har Mosaisk Troessamfund, som menigheden selv bestyrer:

Mosaisk Nordre kirkegård, anlagt 1694, fuldt belagt	1,3 ha
Mosaisk Vestre kirkegård, anlagt 1885, udvidet flere gange	4,0 ha

Besættelsestiden 1940-45 skabte en ny kirkegård:

Mindelunden i Ryvangen, for besættelsestidens ofre, anlagt 1945, bestyres af kirkeministeriet.

Krematorier: Københavns kommune har to krematorier:

Bispebjerg, taget i brug 1907, overtaget af begravelsesvæsenet 1913.

Sundby, taget i brug 1931, bygget af begravelsesvæsenet.

1) Københavns begravelsesvæsen blev i november 1991 omdøbt til Stadsingeniørens direktorat København, Kirkegårdsafdelingen.

Disse to krematorier foretog 1990: 8.366, 1991: 8.071 ligbrændinger af 8.920 og 8.567 døde henholdsvis, d.v.s. en ligbrændingsprocent på 94, landets største.

København har ikke behov for udvidelse af kirkegårdsarealerne. Det skyldes dels det faldende befolkningstal og dels ændring af begravelsesskik. Ligbrændingen er steget støt gennem det 20. århundrede, i 1950 ca. 50 % af byens døde brændt og de seneste år har antallet været 94 %. Urnerne kan nedsættes i gravsteder for kister; men der blev snart efter ligbrændingens indførelse anlagt særlige urnegrave, deres størrelse er 0,5-1,5 m². Disse gravsteder var i mange år de mest anvendte.

Deres ringe størrelse og det, at en urne kun har den halve fredningstid 10 år af et ligs 20 år, gav en betydelig pladsbesparelse. Planer om anlæg af en ny stor kirkegård kunne derfor henlægges. Senere er askefællesgrav blevet den mest anvendte begravelsesform. Her nedsættes et betydeligt antal asker pr. m². I 1988 blev en ny gravstedstype for urner taget i brug: Urnefællesgrav. Denne gravstedstype havde været forberedt fra midten af 1960'erne; men blev først realiseret godt 20 år efter. Det er en plænebegravelsesplads, hvor man kan nedlægge tavle i græsset og det kan fornys som et andet urnegravsted, ligesom der kan finde nedsættelse sted efter samme regler som for almindelige urnegravsteder. Statistikken viser, at denne gravstedstype er en konkurrent til såvel det almindelige gravsted som til askefællesgraven.

Alt i alt betyder det, at de københavnske kirkegårde har meget ledigt areal, hvilket fremgår af arealstatistikken pr. 31. 12. 1991.

I tidens løb er der sket store forandringer på kirkegården, begravelse i kiste er næsten afløst af ligbrænding. Ses på tallene for dødsfald over en lang årrække således som følgende tabel viser: fra 1881-1990, slås man af det meget store antal

Kirkegårdens arealfordeling i m² pr. 31.12.1991.

Areal i m ² og den procentvise andel af samlede areal										
Anvendelse	Assistens		Vestre		Bispebjerg		Brønshøj		Sundby	
	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%	m ²	%
Solgt	15.460	15	86.093	28	40.437	16	10.253	64	17.524	29
Ledigt	88.432	85	226.021	72	214.599	84	5.882	36	43.098	71
I alt	103.892	100	312.114	100	255.036	100	16.135	100	60.622	100

Kilde: Stadsingeniørens direktorat København: Beretning og regnskab 1991.

Befolkningsstatistik. Folketal og døde 1881-1990

År	Middel-folketal	Døde	Døde pr. 10.000 indbyggere	År	Middel-folketal	Døde	Døde pr. 10.000 indbyggere
1881-85	265.100	6.169	23,3	1936-40	683.200	7.451	10,9
1886-90	300.000	6.809	22,7	1941-45	714.900	7.746	10,8
1891-95	327.100	6.772	20,7	1946-50	759.300	7.711	10,2
1896-1900	350.700	6.137	17,5	1951-55	759.200	7.664	10,1
1901-05	409.300	6.640	16,2	1956-60	735.500	8.060	11,0
1906-10	445.300	6.652	14,9	1961-65	701.900	8.753	12,5
1911-15	481.600	6.734	14,0	1966-70	651.000	8.990	13,8
1916-20	535.600	7.521	14,0	1971-75	587.600	9.097	15,5
1921-25	577.000	6.773	11,7	1976-80	513.800	9.057	17,6
1926-30	602.700	7.001	11,6	1981-85	484.400	8.988	18,6
1931-35	634.700	7.263	11,4	1986-90	468.200	8.388	17,9

Kilde: Københavns statistiske årbog 1991. 1881-1930 på grundlag af faktisk befolkning, efter 1931 den bosiddende befolkning.

døde pr. tusind indbyggere, der i 1800-tallets sidste del var på over 20. Her var det den store børnedødelighed, der påvirkede tallene. Det kan ses på vore gamle kort over kirkegårdene fra århundredskiftet: store dele af kirkegården var afdelinger for børn. Den slags afdelinger er nu kun få og små.

Der ses af tabellen, at selv om befolkningstallet falder fra 1950, så stiger antallet af dødsfald. Det skyldes, at den ældre generation, forældregenerationen, der blev boende i København, også fik del i levealderforlængelsen, lægevidenskabens triumf med revolutionerende behandlingsmetoder, så selv sygdomme, der tidligere var alvorlige og livstruende, blev banale, og så den forbedrede hygiejne. Vi ser altså det paradokse, at antal dødsfald stiger og dermed det relative dødstal og det bliver ved at stige til perioden 1980-85. Man må nu forvente, at det relative dødstal fortsat vil falde, så der igen fås en dødspromille som landet i øvrigt. Dødspromillen for hele Danmark var i 1981 11,6 og i 1991 11,9.

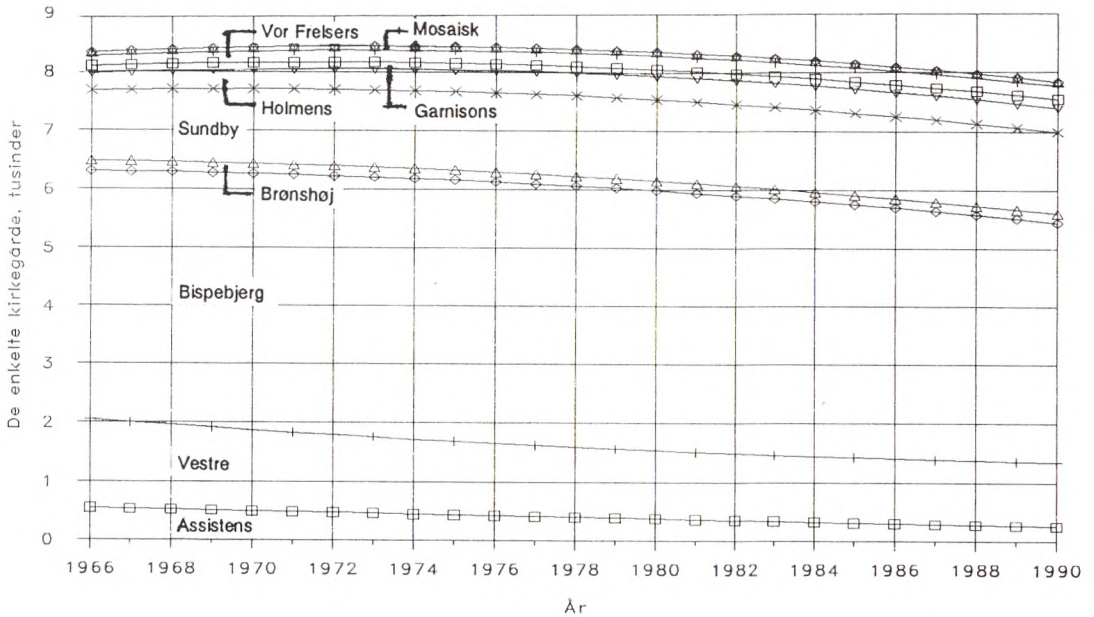
Københavns kommunes kirkegårde og de konfessionelle kirkegårde

De tre kirkegårde: Holmens, Garnisons og Vor Frelzers betjener først og fremmest sognenes beboere; men der begravnes på

kirkegårdene en del flere end forventet efter befolkningstallet, derfor har disse kirkegårde ikke haft den samme tilbagegang som de kommunale.

Her er begravelserne sat op i diagrammer med tal udjævnet ved 2. grads polynomium. Tendensen ses tydeligt, mens kommunens kirkegårde med undtagelse af Brønshøj og Assistens, der holder begravelsestallene, er begravelserne faldende for de store centralkirkegårde, Vestre og Bispebjerg samt Sundby.

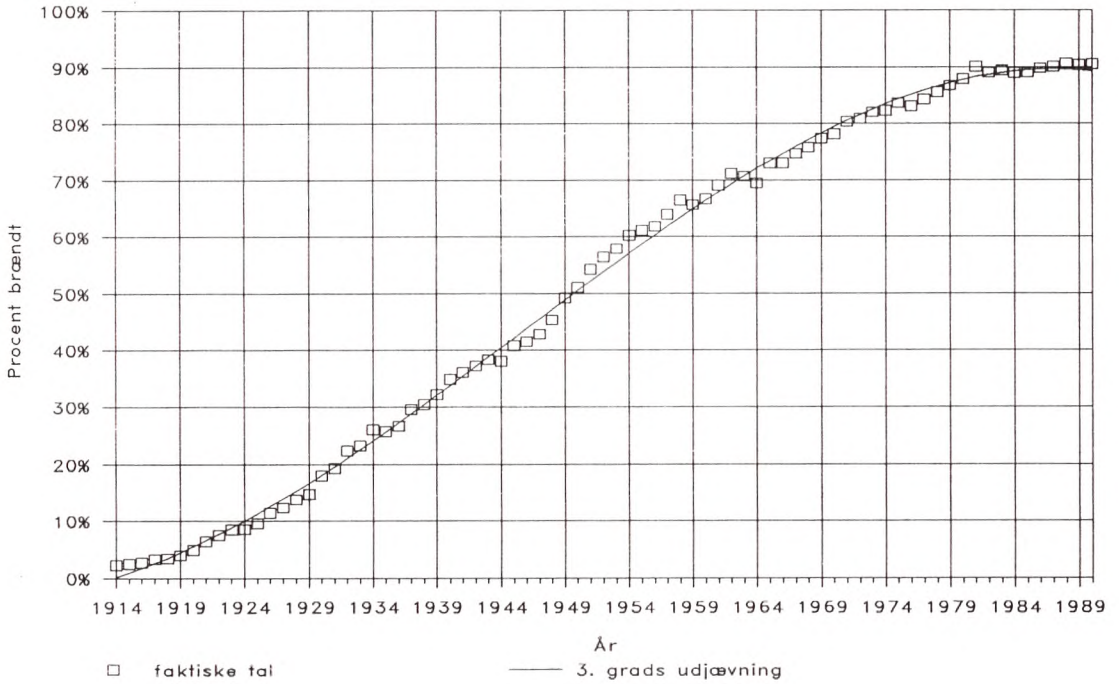
Begravelse i Københavns kommune 1966-1990 på kommunens egne kirkegårde og på de konfessionelle kirkegårde.

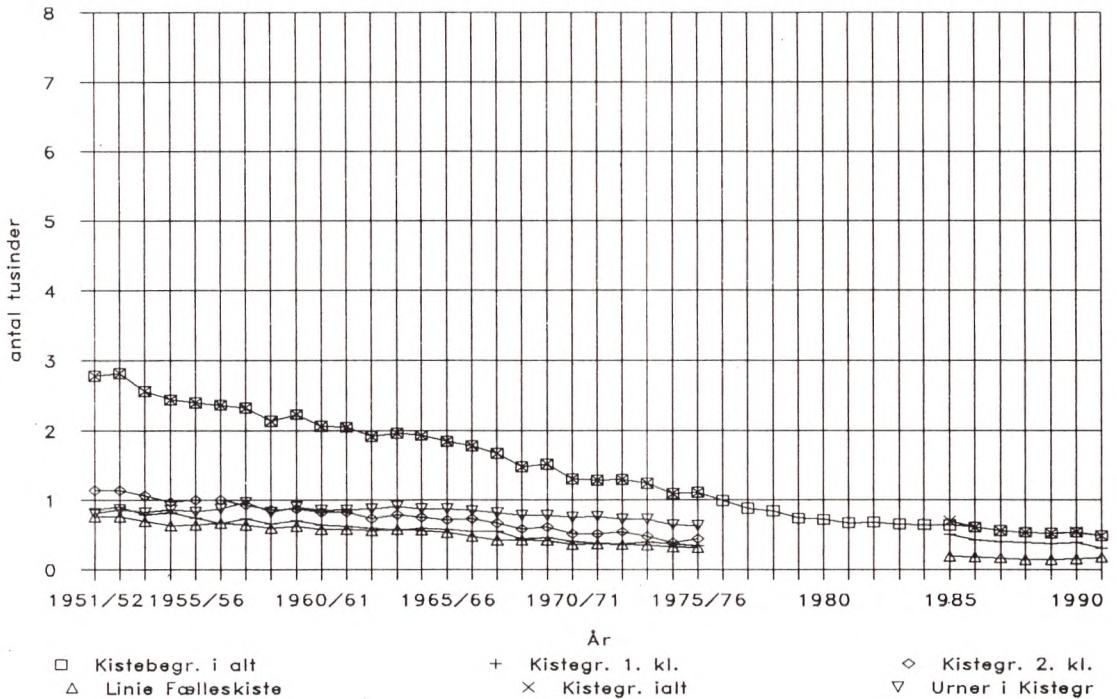
Kirkegårdsafdelingens (Begravelsesvæsenets) egen statistik er tilgængelig tilbage fra finansåret 1951/52.

Den viser interessante forhold vedrørende de ændrede skikke og befolkningsudviklingen. I 1951 udgjorde ligbrændingen langt over halvdelen af samtlige bisættelser. Urnegravsteder oprettet i stort antal fra 1940'erne topper først i 1960'erne, da bliver askefællesgravene brugt mere og er det stadig. Det synes som om den sidste nyskabelse: Urnefællesgraven, er blevet en konkurrent til askefællesgraven; men nok også til det almindelige, individuelt anlagte kistegravsted eller urnegravsted. Gravstedstypen urnefællesgrav blev tilbudt fra efteråret 1988 på Vestre, Bispebjerg og Sundby kirkegårde, det er en plæne udparcelleret helt uden gange imellem gravstederne, vil man have gange undlader man at bruge en række gravsteder.

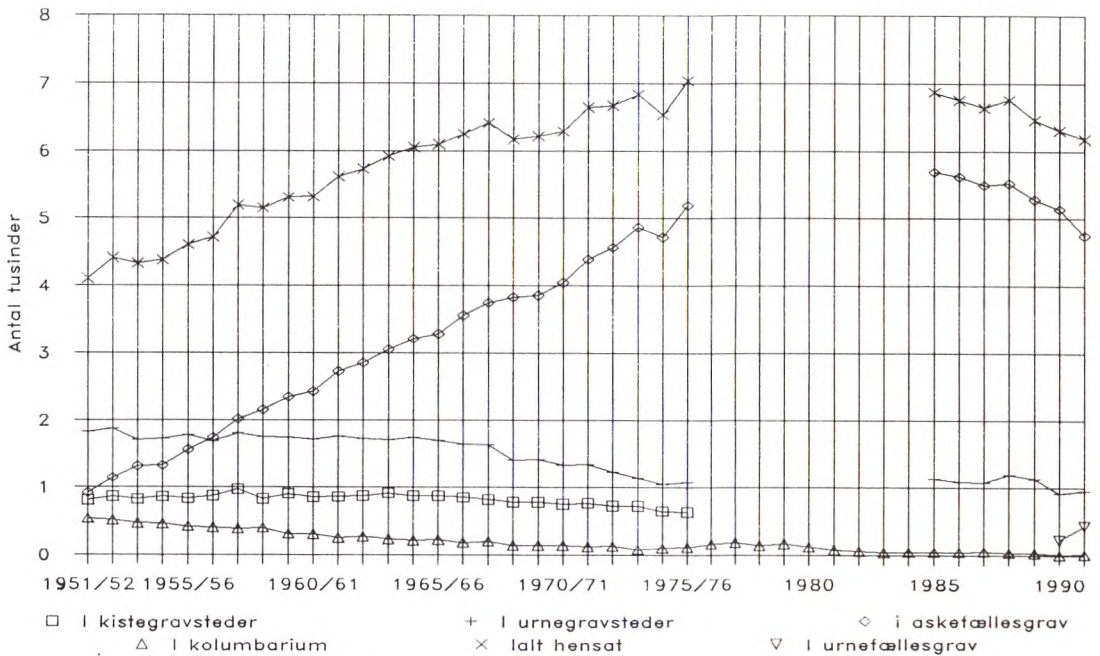
Ligbrændingspct. 1914-1990

Nedsættelser i kistegravsteder

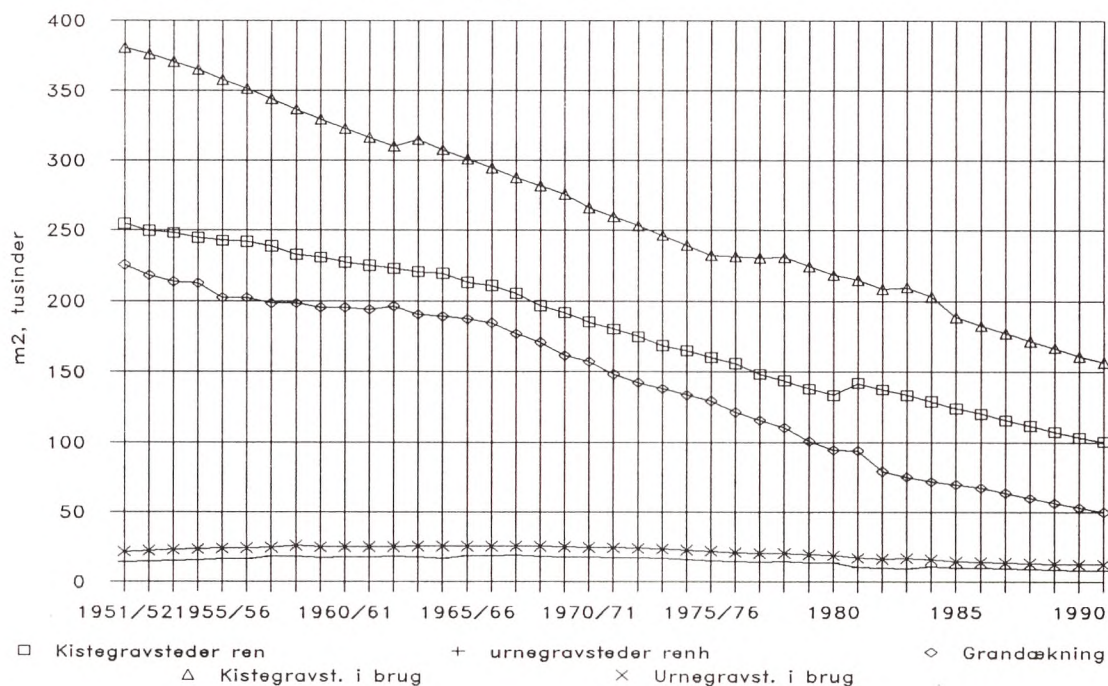
Urnehensættelser

Anlæg af gravsteder og renholdelse samt granpålægning

Fra omkring århundredskiftet har Københavns kommunes kirkegårde drevet en virksomhed for publikum med anlæg og pasning af gravsteder. Den almindelige renholdelse, vanding, plantning af årtidens blomster, samt granudsmykning kan man aftale for et år af gangen; man kan også betale den for op til 10 år på én gang, det svarer til en urnes fredningstid. Også længere åremål kan betales på én gang, så kaldes det et legat. Legat indbefatter også beplantningens fornyelse, tidligere var mindesmærkets vedligeholdelse med, d.v.s. rensning af mindesmærket, opmaling/opforyldning af inskription. Plantning af anlæg og renholdelse var det oprindelige tilbud; men i de store arbejdsløshedsår i 1930'erne gjorde man et stort arbejde for at indføre granarbejdet, med held, det blev af meget stort omfang, så der måtte ansættes gartnere til hjælp. Efterfølgende statistik viser at arbejdet med renholdelse og gran stadig har samme omfang ved begyndelsen som ved slutningen, gravstedsarealet er blot blevet meget mindre; kirkegårdsarealet ikke, gartneren må bevæge sig over et meget større areal for at finde de gravsteder, der hører til en dags-

Renholdelse og grandækning samt solgte gravsteder

produktion. Selvom arbejdet er blevet mekaniseret i betydeligt omfang er det svært at få nogen stordriftsfordel.

Pantheon og museum

København har ikke pantheon i den forstand, som vi kender der fra Rom og Paris.

På Vestre kirkegård har man et frilufts-pantheon, hvor fortjente mænd og kvinder kan anvises gravplads af kommunen. Det blev anlagt 1932 omkring en lille sø, altså i meget landskabelige omgivelser. Her er begravet kunstnere, videnskabsmænd og politikere.

Ryvangen, der som ovenfor nævnt blev anlagt efter Danmarks befrielse 1945 efter 2. verdenskrig, er også et friluftsanlæg. I Ryvangen blev 198 danske frihedskæmpere henrettet og begravet der af tyskerne. Man besluttede derfor at indrette dette sted til deres endelige begravelsesplads, og hertil blev også ført 31 asker af frihedskæmpere, døde i tyske koncentrationslejre, samt indrettet mindemur for 151, der ingen grav fik. Enten fordi de ikke er blevet fundet eller, fordi de omkom på havet.

Bevaringsarbejder

Den ældste kirkegård, Assistens kirkegård fra 1760 blev anlagt uden for stadens befæstningsanlæg, men dog inden for demarkationslinien. De samme gælder de 3 andre gamle kirkegårde: Garnisons, Holmens og Vor Frelzers. De enkelte kirker havde også kirkegårde omkring kirken; men de blev nedlagt mellem 1851 og 1853.

1880 blev Københavns begravelsesvæsen oprettet med det formål at drive de to kirkegårde, Assistens og Vestre. Vestre kirkegård blev anlagt af kommunen i 1870. Egentlig skulle begravelsesvæsenet også have overtaget Holmens, Garnisons og Vor Frelzers kirkegårde; men man kunne ikke blive enige om overtagelsesbetingelserne, er aldrig blevet det siden. 1880 bestemtes det, at Assistens kirkegård kun skulle virke 100 år frem, altså til 1980, for derefter at nedlægges. Man havde forestillinger om park, mindepark, byggegrund o.l. I 1951 besluttede Borgerrepræsentationen imidlertid at forlænge brugen til 2020, og i 1989 forlængede Borgerrepræsentationen igen løbetiden til 2150; men kun for den midterste del, der skal tjene som lokalkirkegård for bydelen Nørrebro. Samtidig vedtoges en plan for den øvrige del, nemlig som musealt område, mindepark og et parkområde liggende op til Hans Tavsens park.

Den danske lovgivning har fra 1828 haft bestemmelse om at frede særlige mindesmærker og berømte personers grave. Mange gravsteder var blevet købt helt til 1980. I slutningen af 1970'erne kunne begravelsesvæsenet se, at et meget stort antal gravsteder stod for nedlæggelse i 1980, fordi nær familie ikke fandtes. Det skyldes tidligere tids skik at købe gravstedsret for lang tid. Man kunne købe for bestandigt, hvilket blev ophævet 1880. Pasningen af sådanne gravsteder blev sikret ved betaling én gang for alle, eller ved at indlægge en obligation, hvis afkast sikrede gravstedets årlige vedligeholdelse.

For at sikre sig at kendte personers gravsted ikke blev nedlagt og værdifulde monumenter forsvandt, blev en af begravelsesvæsenets medarbejdere i 1979 frigjort til at registrere disse; foruden andet gravstedsinventar som gitre og kirkegårdens beplantning, der er meget artsrig, og indeholder mange sjældenheder. Det blev til opstilling af en liste med ca. 1000 kendte personer. For mindesmærkerne betød det, at et arbejde blev sat i gang for at redde dem fra undergang på grund af sur regn. Det er især mindesmærker fra 1800-tallets begyndelse lavet af sandsten eller marmor. I 1980 blev 85 af de mest truede mindesmærker taget i hus til udtørring. De var udpeget af det udvalg, som begravelsesvæsenet fik nedsat i 1980, til at være ansvarlig for det arbejde, som skulle sættes i gang.

Udvalget, alle embedsmænd i Københavns kommune, kom til at bestå af eksperter på alle fagområder, som måtte rådspørges: historie, personallhistorie, kunsthistorie, mindesmærkepleje og landskabsarkitektur samt kirkegårdskyndige.

I de forudgående 10-15 år havde kirkegårdens ledelse været meget forsigtig med rydning af gravsteder. Et stort antal mindesmærker havde efter hjemfald fået lov at blive stående på gravstederne med en del af den oprindelige beplantning. Beplantningen var mange steder blevet alt for stor og tæt, så et systematisk omlægningsarbejde var nødvendig. Arbejdet udførtes af kirkegårdens personale med konsulenttjeneste af udvalgets undergruppe for mindesmærker og stadsgartnerens kontor vedrørende beplantning.

Udvalget kunne i 1982 forelægge en plan til Borgerrepræsentationen om at bevare en større del af kirkegården som mindepark end der i 1951 var udtalt i Borgerrepræsentationen. Antallet af bevaringsværdige mindesmærker og kendte personer kom op på ca. 850 gravsteder. Endvidere var man klar over, at virkelig kunsthistorisk ekspertise var nødvendig til at vurdere mindesmærkerne, og der burde foretages tekniske undersøgelser med henblik på restaurering af mindesmærkerne.

Forslaget til Borgerrepræsentationen blev:

1. Ansættelse af en kunsthistoriker et halvt år.
2. Bevilling af midler til teknisk undersøgelse af de truede mindesmærkers struktur med henblik på at kunne anviser metoder til restaurering og konservering.
3. Principbeslutning om udvidelse af mindeparksområdet til også at omfatte afdelingerne B, C og D.
4. Retningslinier for udvælgelse af de bevaringsværdige mindesmærker.

Borgerrepræsentationen vedtog den 24. juni 1983 indstillingen og der overførtes til Stadsarkitektens kontor et beløb på 350.000 pristalsregulerede kr. som en driftsbevilling i en ikke nærmere angivet årrække til mindesmærkernes pleje og istandsættelse.

Kunsthistoriker, mag. art. Karin Kryger blev ansat for et halvt år til at registrere. Ved afslutningen af ansættelsestiden afleverede hun rapport omfattende afd. A og 1/4 af afd. B. Man fik en målestok for hvor lang tid, der skulle beregnes til at registrere hele kirkegården.

Undersøgelsen af mindesmærkernes tilstand overdroges

Stadsarkitekten, der lod Teknologisk Institut udføre analyser af de forskellige stenarter.

Forslag til afhjælpning af skaderne er dels at hindre opsugning af fugtighed fra jorden ved at indsætte en membran, dels at sørge for en bedre udtørring ved åben opstillingsplads, d.v.s. styring af beplantningen i mindesmærkets omgivelser, dels ved imprægnering. Endvidere forebyggelse af ny syreoptagelse ved at påføre og dække med en permeabel, vandskyende hinde.

Kirkemisteriets arbejdsgruppe vedrørende registrering af gravminder

Staten kom til hjælp, idet kirkeministeren som forberedelse til en lovfornyelse på kirkegårdsområdet nedsatte et udvalg til at udarbejde bevaringsregler for mindesmærker på landets kirkegårde. I maj 1985 afsluttedes med udsendelse af beretning: *Betænkning nr. 1046: Beretning vedrørende registrering af gravminder.*

Betænkningen foreslår registrering af mindesmærker på alle landets kirkegårde efter nærmere specificerede kriterier. Registreringen skal forestås af de lokale museer for de folkekirkelige kirkegårde og af Nationalmuseet for de kommunale. Forslaget blev ophøjet til lov i: *Lov nr. 268 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde af 22. maj 1986.* Vejledning i registrering udsendtes ved bekendtgørelse af 20. juni 1986 og et foreløbigt cirkulære i 1989 og endeligt cirkulære af 27. dec. 1990.

Katalogisering

Til det kunsthistoriske opsøgende arbejde på Assistens kirkegård blev der nu gjort et arbejde for finansieringen. Det lykkedes at skaffe midler: Kirkemisteriet gav 100.000 kr. og fra Københavns kulturfond 125.000 kr. Karin Kryger kunne ansættes igen og fik 30 timers studentehjælp pr. uge. De kriterier brugtes, som kirkemisteriets udvalg havde udarbejdet. Der udarbejdedes herefter rapport afdeling for afdeling til forelæggelse for udvalget, der nedsatte to underudvalg, et personalhistorisk og et kunsthistorisk. Disse udvalg foretog herefter den endelige udvælgelse og gav karakter for værdi: 1 til 4 med 1 som højeste. De personalhistoriske fik et P, de kunsthistoriske et M. Endelig blev det vedtaget at kalde arbejdet en katalogisering, for at undgå forveksling med den registrering, Nationalmuseet til sin tid skal foretage; men i lovens

bemærkninger kom til at stå: "Da Københavns kommune allerede har påbegyndt en katalogisering af bevaringsværdige gravminder på Assistens kirkegård i København, skønnes denne kirkegård at kunne fritages for den i loven omhandlede registrering".

Arbejdet kom til at vare 3 måneder længere den beregnet, og på de sidste afdelinger i alfabetet fra afd. R katalogiseredes kun de mindesmærker, som man stående foran gravstedet kunne se, havde bevaringskriterier. Der blev udfyldt ca. 6000 kort, taget omkring 5000 fotos, og der blev udvalgt 1800 gravsteder med bevaringskriterier. Heraf var 645 endnu i brug. Antal gravsten, gitre og andet gravstedsinventar, er ikke opgjort, men der er mange gravsteder med mere end 1 gravsten.

Udvalget udarbejdede herefter rapport over de katalogiserede gravsteder, hvoraf fremgår ejerforholdet og bevaringskriterier samt umiddelbare råd om bevaringstiltag. Beretningen kaldes den "blå bog", fordi den har blå bind. Den er på 342 sider.

Mindesmærkernes restaurering arbejdedes der også videre med. Efter en studierejse til London, hvor de nyeste restaureringsmetoder studeredes, fremsattes forslag om at indrette en konserveringsanstalt i kirkegårdens kapel, der havde været lukket siden 1979. Det er en udvaskningsproces med almindeligt ledningsvand, styret af en computer. Udskiftningen af vandet foregår indtil computerens analyseresultater har vist acceptable værdier. Herefter kommer det stenhuggermæssige arbejde i gang. Sværere skader repareres, men der foretages kun få nyhugninger. Det anses ikke acceptabelt at bruge gammel stenhuggertradition, d.v.s. at slibe og rense, for at få stenen til at se ud som ny. Tværtimod skal den bevares med de kendte proportioner og årenes slid. Der udføres så meget, som den årlige driftsbevilling tillader. En restaurering løber let op i 100.000 kr.

Dispositionsforslag år 2020

Det landskabsarkitektoniske blev tilgodeset ved Stadsingeniørens direktorat København, Parkafdelingen, d.v.s. stadsgartnerens arbejde. 10. febr. 1988 kunne borgmester Gunna Stark for kirkeministeren, en indbudt kreds og for pressen fremlægge et planlægningsarbejde: *ASSISTENS KIRKEGÅRD dispositionsforslag år 2020*. Planen deler kirkegården i 4 dele, hvoraf den ældste del skal være kirkegårdsmuseum, visende

200 års kirkegårdskultur. Her op til grænser et mindeparks-område og kapellet med konserveringslaboratoriet. I kapellet tænkes indrettet udstilling. På den midterste del skal kirkegården fortsætte som lokalkirkegård. Mod syd og vest skal der være park; men da der her er kendte, berømte mænds grave, bl.a. eventyrdigteren H. C. Andersen og atomfysikeren Niels Bohr, vil der blive indplantet og landskabeligt indplantet, så det bliver en stille-park. - Det blev forelagt i Borgerrepræsentationen den 12. sept. 1988: plan til udførelse, såvel som den nødvendige vedtægtsændring vedrørende forlængelsen af kirkegårdens brugstid til 2150. Efter udvalgsarbejde blev den vedtaget den 25. maj 1989. Også Kirkeministeriet approberede forslaget.

Derefter kunne detailprojekteringen gå i gang; men den er endnu ikke afsluttet. Det er også en vanskelig proces, fordi hele området fortsat er i brug som kirkegård og derfor stadig undergår ændringer. Plejeplanen og gartneriske eksperimenter er derfor et vigtigt element i forberedelsen til tiden efter 2020.

Styregruppen

Til varetagelse af den organisatoriske tilrettelæggelse og gennemførelse af det vedtagne dispositionsforslag blev i 1990 nedsat Styregruppen for Assistens kirkegård til afløsning af det hidtidige udvalg. Styregruppen har følgende sammensætning:

Stadsingeniørens direktorat København: Stadsingeniør, dr. techn. *Jens Rørbech* er formand.

Kirkeministeriet: er repræsenteret af landskabsarkitekt, professor ved Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole *Jørn Palle Schmidt*, udpeget af akademirådets udvalg for kirkekunst.

Nationalmuseet: repræsentant er registrator, mag. art. *Karin Kryger*, der varetager museets opgaver i forhold til de kommunale kirkegårde hvad angår bevaringsværdige monumenter og gravsteder:

Stadsarkitektens direktorat: er repræsenteret i styregruppen af stadsarkitekt *Otto Käszner* og arkitekt *Finn Holger Ploug*. Sagsarkitekter vedrørende monumenter, mure, hegn og andet kirkegårdsinventar er *Søren Frølund* og *Bent Andersen*.

Københavns Bymuseum: Den kommunale museumsekspertise i styregruppen ydes af Københavns Bymuseum. Fra 1990

repræsenteret af museumschef *Torben Ejlersen*, fra 1. maj 1992 af museumschef *Jørgen Selmer*.

Parkafdelingen i Stadsingeniørens direktorat København: stadsgartner *Steen Blunch* (pensioneret fra 1.8. 1992), vice-stadsgartner *Poul Dahl* og projekteringskontorets leder, inspektør, landskabsarkitekt *Niels Mansa*. Sagsbehandler er landskabsarkitekt *Eva Ekbrant*.

Kirkegårdsafdelingen: kontorchef *Bernt Johannesson* og kirkegårdschef *Fl. Tschuriloff*. Sagsbehandlere er overgartner *Axel Andersen*, og kirkegårdsleder *Michèle Lundskjær*, der i det praktiske arbejde på kirkegården støttes af overgartner *Steen W. Christensen* og kirkegårdsassistent *Johnny Petersen*.

En arbejdsgruppe - vedligeholdelsesgruppen - under styregruppen beskæftiger sig med løsningen af gartneriske problemer ved realiseringen af planerne for Assistens kirkegård. Deltagere er Jørn Palle Schmidt, Finn Ploug, Poul Dahl, Michèle Lundskjær, Steen W. Christensen og Johnny Petersen.

I foråret 1992 er de første skridt taget til anlæg af den kommende lokalkirkegård.

Et stort antal mennesker er interesseret i omvisning på Assistens kirkegård. Der er derfor indledt et samarbejde med Københavns Turistforening. Den nødvendige baggrundsviden hos guiderne har kirkegårdsledelsen og Axel Andersen sørget for at tilvejebringe. Kirkegårdens kontor (Tlf. 31 39 93 04) henviser interesserede til guiderne.

Kirkegårdens publikumsvejledning er i juli måned udkommet i en engelsk udgave, der sælges på kirkegårdens kontor eller af guiderne ligesom den danske.

Finansiering

Som det fremgår af ovenstående redegørelse for Assistens kirkegård sker finansieringen af bevaringsarbejder så at sige udelukkende for offentlige midler, baseret på skattebetaling.

På Kirkegårdsafdelingens afsnit af investeringsplanen for Stadsingeniørens direktorat København er optaget en årlig post på to millioner kroner til realiseringen af planerne for Assistens kirkegård. Styregruppen for Assistens kirkegård har som en af sine opgaver at rådgive om den bedst mulige udnyttelse af disse midler, hvis brug hvert år skal godkendes af borgerrepræsentationen i København.

Der har uden held været søgt om EF-midler til monumentplejen i programmet til bevarelse af den europæiske kulturarv.

Private midler kommer også i anvendelse. Opgaven er uoverkommelig for det offentlige, og mindesmærker med karakterne 3 og 4 må formentlig istandsættes af private, hvis en bevarelse skal ske ud over den periode, hvor et forfald i skønhed bortrøder monumenterne.